

демографічних груп, а також застосування інших (якісних) діагностичних методів.

Література:

1. Мешкова Н.В., Ениколопов С.Н. Асоциальная креативность: исследования в психологии. *Вестник практической психологии образования*. 2017. Т. 2. № 51. С. 53–57.
2. Мешкова Н.В., Ениколопов С.Н. Креативность и девиантность: связь и взаимодействие. *Психология. Журнал Высшей школы экономики*. 2018. Т. 15. № 2. С. 279–290.
3. Мешкова Н.В., Ениколопов С.Н., Митина О.В., Мешков И.А. Адаптация опросника «Поведенческие особенности антисоциальной креативности». *Психологическая наука и образование*. 2018. Т. 23. № 6. С. 25–40.
4. Мешкова Н.В., Ениколопов С.Н. Негативная креативность в образовании: особенности, угрозы и перспективы исследования. *Психологическая наука и образование*. 2017. Т. 22. № 5. С. 67–76.
5. Cropley D.H., Cropley A.J., Kaufman J.C., Runco M. (eds.). *The dark side of creativity*. New York: Cambridge University Press, 2010. 404 p.
6. Hao N., Tang M., Yang J., Wang Q., Runco M.A. A New Tool to Measure Malevolent Creativity: The Malevolent creativity Behavior Scale. *Frontiers in Psychology*. 2016. Vol. 7. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2016.00682/full> (дата звернення 19.06.2019).
7. Mainemelis C. Stealing fire: Creative deviance in the evolution of new ideas. *Academy of Management Review*. 2010. Vol. 35. P. 558–578.
8. Runco M.A. Creative morality: Intentional and unconventional. *Creativity Research Journal*. 1993. Vol. 6 (1-2). P. 17-28.

СОЦІАЛЬНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ВІЙНУ ТА МИР МОЛОДІ ЛУГАНЩИНИ ТА ЧЕРНІГІВЩИНИ

О.Ю. Дроздов

*завідувач кафедри загальної, вікової та соціальної психології
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка*

Війну та мир можна вважати двома базовими полюсами континуума, котрий відображає соціально-політичну стабільність будь-якої країни або суспільства. Відповідно, актуальним можна вважати вивчення специфіки соціальних уявлень громадян про ці два «соціальних стани», особливо, якщо мова йдеться про суспільство, котре кілька років знаходиться у стані військово-політичного конфлікту. Актуальність вивчення цієї проблематики також пов'язана з посиленням ролі мас-медіа при пізнанні світу – отже, у багатьох випадках соціальні уявлення про ті чи інші явища та події базуються на нав'язаних ззовні шаблонах та стереотипах.

Слід зазначити, що у світовій науці існує певний досвід дослідження соціальних уявлень щодо такого феномена, як війна, при цьому як в

абстрактному значенні цього терміна [3; 4], так і стосовно конкретних військово-політичних конфліктів – як минулих [2], так і відносно сучасних [1; 5] часів. Існують дослідження і соціальних уявлень стосовно миру [3; 4], хоча останні, як це не дивно, досліджувати дещо складніше. Справа в тому, що на відміну від війни, яка має відносно чіткі ознаки та сфери свого прояву, поняття мир охоплює дуже широкий смисловий діапазон – від внутрішньособистісної до міжгрупової сфер. На жаль, навіть на шостому році військового конфлікту на Сході України вітчизняна гуманітарна наука не може похвалитися систематичними розробками у цьому напрямку.

Отже, метою нашого дослідження стало порівняння психосемантичної специфіки соціальних уявлень про війну та мир у буденній свідомості молоді, яка мешкає у регіонах з різною мірою віддаленості від військового конфлікту. Відповідно до даної мети у березні 2019 р. нами було організоване та проведене емпіричне дослідження, в якому взяли участь студенти з Луганської та Чернігівської областей ($n = 126$, з них 52 чоловічої, 73 жіночої статі, 1 – не вказав стать; середній вік – $19 \pm 1,4$ років). Як відомо, перший регіон (Донбас), безпосередньо входить до зони військового конфлікту (АТО/ООС), а другий виступав у ролі контрольної групи. Отже, до першої групи досліджуваних ($n=59$) увійшли студенти Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (евакуйованого до м. Старобільськ) спеціальностей «Соціологія», «Соціальна робота», «Міжнародні відносини», «Історія» та «Політологія»¹; до другої групи ($n=67$) – студенти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка (м. Чернігів) спеціальностей «Історія», «Психологія», «Соціальна робота».

У ролі дослідницького інструментарію було обрано асоціативний тест – один із традиційних психосемантичних методів вивчення соціальних уявлень. Стимульними поняттями виступали «війна» та «мир». До отриманих асоціацій застосовувалася процедура контент-аналізу, в ході якого ми виокремлювали смислові групи (категорії) відповідей із частотою згадування 10% та більше (від загальної кількості асоціацій). Останні тлумачилися нами як соціальні уявлення.

Отже, стосовно стимульного поняття **ВІЙНА** в обох регіональних групах молоді ми виокремили три однакові смислові категорії відповідей. Це, відповідно, «Смерть» («смерть», «загиблі», «жертви», «вбивство»), «Негативні відчуття та переживання» («страх», «жах», «сльози», «біль», «горе», «страждання», «ненависть» тощо) та «Негативні соціально-економічні наслідки» («розруха», «голод», «злидні», «переселення», «знищення країн» тощо). Регіональні відмінності проявилися у частоті згадування даних відповідей. Зокрема, серед опитаних з Донбасу частота

¹ Щиро дякуємо проф. І. Ф. Кононову за допомогу в організації дослідження у м. Старобільськ.

їхнього згадування склала відповідно 18%, 24% та 10%. Чернігівські студенти давали такі відповіді відповідно у 24%, 17% та 10% випадків. Як бачимо, для студентів, котрі проживають та навчаються на території, близькій до військових дій, останні асоціюються передусім з негативними емоціями та відчуттями. Це можна вважати природним, адже усвідомлення серйозної небезпеки у більшості людей викликає передусім гостру емоційну реакцію. Для студентів із Чернігівщини війна носить переважно абстрактний сенс, а тому цілком закономірно викликає асоціацію відносно абстрактного характеру («смерть»). Зазначимо, що асоціативний зв'язок «війна–смерть» як домінуючий фіксувався й серед молоді Італії [4] та Франції [3], тобто мирних держав. З іншого боку, тут не можна обійти увагою дані досліджень, проведених на початку 1990-х рр. серед молоді колишніх югославських республік, що були втягнуті у балканські війни – там також мало місце домінування двох вищезгаданих «воєнних» асоціацій (смерть та негативні емоції) [1]. Отже, все це дозволяє припустити існування схожого архетипу такого соціального явища, як війна.

Аналіз отриманих нами асоціацій дозволив побачити ще дві спільні особливості. По-перше, в обох групах вкрай рідко зустрічалися відповіді критично-аналітичного характеру («відмивання грошей», «вигода для когось», «переключення уваги з внутрішніх проблем»), в яких відображалась би спроба критичного усвідомлення латентних причин виникнення військових конфліктів. Пояснити це можна як віком опитаних, так і тим відомим фактом, що практично в усіх спільнотах зустрічається незначна кількість осіб, здатних до критичного аналізу складних соціальних явищ. По-друге, опитані обох регіонів вкрай рідко наводили асоціації географічного змісту («Україна», «Росія», «Донбас», «ДНР/ЛНР»). Отже, їхні соціальні уявлення про війну доволі слабо пов'язані з офіційним політико-ідеологічним дискурсом, де доволі чітко позначається, хто з ким воює на Сході країни.

Далі звернемося до результатів контент-аналізу асоціацій стосовно поняття **МИР**. Тут ми також виявили три однакові в обох групах смислові категорії відповідей: «Спокій» («спокій», «стабільність», «затишок»), «Позитивні емоційні стани» («щастя», «радість», «посмішки») та «Позитивні взаємостосунки» («дружба», «любов», «довіра», «без конфліктів», «злагода»). І, як у попередньому випадку, регіональні відмінності мали частотний (кількісний) характер. Зокрема, студенти з Луганщини згадували дані категорії на рівні 13%, 21% та 14% відповідно. Натомість чернігівські студенти давали такі відповіді відповідно у 25%, 15% та 12% випадків. Можна побачити, що відмінності стосуються переважно двох перших смислових категорій – у студентів з Донбасу на першому місці категорія емоційного змісту (що цілком закономірно, враховуючи раніше описану «емоційну тенденцію» стосовно категорії

«війна»), а у респондентів з Чернігова – категорія «спокій». Слід зазначити, що схожі результати раніше були отримані й європейськими дослідниками. Зокрема, домінуючою асоціацією з миром серед французької молоді було «спокійне затишне існування» [3], а серед італійської – «щастя» та «любов» [4].

В обох регіональних групах наших опитуваних була помітна ще одна тенденція – перевага асоціацій абстрактного типу і відносно мала кількість асоціацій образного (конкретного) характеру. Так, стосовно поняття «війна» було зафіксовано 25% образних асоціацій серед студентів з Луганщини, та 12% – у студентів з Чернігівщини. Як бачимо, перебування у зоні АТО/ООС вже ж таки сприяє виробленню та поширенню такого типу соціальних уявлень (частіше згадувалися «кров», «сльози», «зброя»). Образні асоціації зі стимульним поняттям «мир» («небо», «сонце», «посмішка», «голуб») склали 17% відповідей студентів із Донбасу, та 14% – із Чернігова.

Безумовно, що відносно невеликий обсяг загальної вибірки дозволяє вести мову лише про певні тенденції у буденній свідомості молоді двох регіонів. Як це не дивно, суттєвих відмінностей в соціальних уявленнях про війну та мир серед студентів Луганщини та Чернігівщини не було виявлено. Існуючі відмінності носять, головним чином, кількісний (частотний) характер, тобто вони стосуються пріоритетності конкретних соціальних уявлень. Вірогідною причиною цього може бути те, що обидві групи опитаних не брали безпосередньої участі у військових діях. А тому перспективним напрямком подальших досліджень може бути виявлення психосемантичної специфіки соціальних уявлень про війну/мир серед осіб, які мають бойовий досвід. З іншого боку, схожа семантика виявлених уявлень мешканців різних регіонів України (як і ряду інших європейських країн), дозволяє припустити архетипічний характер соціальних уявлень про війну та мир.

Література:

1. Печак В. Психологические аспекты войны. *Иностранная психология*. 1997. № 8. С. 6–11.
2. Филиппов В.М., Пузанова Ж.В., Ларина Т.И. Сравнительный анализ представлений о Великой Отечественной войне: межпоколенческий срез (Россия, Украина, Беларусь). *Вестник РУДН. Серия Политология*. 2015. № 4. С. 117–127.
3. Roland-Lévy C. Social identity in connection to war and peace in France. *Reflecting on Identities: Research, Practice and Innovation* / Ross A., Cunningham P. (Ed.). London, 2008. P.191 – 206.
4. Sarrica M., Wachelke J. Peace and war as social representations: A structural exploration with Italian adolescents. *Universitas Psychologica*. 2010. Vol. 9(2). P. 315–330.
5. Stahel L., Cohrs C. Socially shared representations of the Israel-Palestine conflict: An exploration among conflict outsiders. *Conflict &*